

מדיניות פרסום ציוני המיצ"ב

ברמת בית ספר

דוח הוועדה המקצועית

אוגוסט 2008

אב התשס"ח

"The more any quantitative social indicator is used for social decision making, the more subject it will be to corruption pressures and the more apt it will be to distort and corrupt the social processes it is intended to monitor... achievement tests may well be valuable indicators of general school achievement under conditions of normal teaching aimed at general competence. But when test scores become the goal of the teaching process, they both lose their value as indicators of educational status and distort the educational process in undesirable ways. "

Campbell's Law: Campbell, Donald T., "Assessing the Impact of Planned Social Change". The Public Affairs Center, Dartmouth College, December, 1976.

חברי הוועדה ומשתתפים נוספים :

יו"ר הוועדה :

פרופ' מיכל בלר – מנכ"לית הרשות הארצית למדידה והערכה בחינוך (ראמ"ה)

חברי הוועדה (לפי סדר א"ב):

פרופ' חיים אדלר – פרופסור (אמריטוס) לחינוך וחתן פרס ישראל לחינוך, האוניברסיטה העברית
פרופ' מרים בן-פרץ – פרופסור (אמריטוס) לחינוך וכלת פרס ישראל לחינוך, אוניברסיטת חיפה
פרופ' ענת זוהר – יו"ר המזכירות הפדגוגית, משרד החינוך
עו"ד דורית מורג – יועצת משפטית, משרד החינוך
גבי סופיה מינץ – מנהלת מינהל תקשוב ומערכות מידע, משרד החינוך
ד"ר סולי נתן – מנהלת מחוז מרכז, משרד החינוך
גבי לאה רוזנברג – סמנכ"ל ומנהלת המינהל הפדגוגי, משרד החינוך
פרופ' סידני שטראוס – המדען הראשי, משרד החינוך

משתתפים נוספים:

ד"ר חגית גליקמן – מנהלת אגף א' מחקר ופיתוח, ראמ"ה
ד"ר יואל רפ – מנהל אגף א' מבחנים וסקרים, ראמ"ה
עו"ד אילן שי – הלשכה המשפטית, משרד החינוך

מרכזת הוועדה:

גבי איריס ברם – עוזרת מקצועית למנכ"לית ראמ"ה

מועדי כינוס הוועדה:

מפגש מס' 1: יום ה', 26.6.2008

מפגש מס' 2: יום ה', 3.7.2008

מפגש מס' 3: יום ה', 17.7.2008

לקראת כל אחד מהמפגשים קראו חברי הוועדה מסמכים ומאמרים שונים. על סמך כל אלה והדיונים בפגישות, גובש הדוח שלהלן.

תמצית

דוח הוועדה המקצועית בנושא

מדיניות פרסום ציוני המיצ"ב

ברמת בית ספר

תמצית דוח הוועדה המקצועית בנושא מדיניות פרסום ציוני מיצ"ב ברמת בית ספר

הקדמה

מנכ"לית משרד החינוך מינתה וועדה בהרכב דלעיל כדי שתגבש המלצות למדיניות בנוגע לפרסום פומבי של ציוני המיצ"ב ברמת בית ספר.

הוועדה סבורה כי בהחלטה על מדיניות הפרסום של תוצאות מבחנים חיצוניים ברמת בית ספר יש לשקול אלה מול אלה את הרווח והתועלת שבפרסום פומבי של התוצאות לעומת ההשלכות השליליות של פרסום כזה.

לשם גיבוש עמדתה למדה הוועדה לעומק את נושא המיצ"ב ואת הספרות המקצועית בנושא מבחנים חיצוניים רחבי היקף במערכות חינוכיות, ובחנה את הניסיון המצטבר בעולם בנוגע לפרסום ציונים במבחנים כאלה. תשומת לב מיוחדת הוקדשה ללימוד המחקרים על ההשלכות של פרסום תוצאות מבחנים רחבי היקף ועתירי סיכון (high stakes) במערכות חינוכיות בעולם.

מבחנים רחבי היקף ועתירי סיכון במערכות חינוכיות

זה כמה עשורים מופעלים במערכות חינוך בעולם, ובכלל זה בישראל, מבחנים מערכתיים. מבחנים אלה מועברים במוסדות חינוך רבים, למספר רב של תלמידים, ומשאירים את חותמם ורישומם על כל השותפים לתהליך החינוכי. משמעותם אפוא הולכת וגדלה. בצד יתרונותיהם, מתלווים אל המבחנים לא מעט חסרונות, וזאת בעיקר בשל אופן השימוש בתוצאותיהם. כאשר אופן השימוש בציוני מבחנים יש בו משום איום, במובן זה או אחר, על מי מהגורמים במערכת החינוך, נהוג לכנות את המבחנים הללו "מבחנים עתירי סיכון" (high stakes).

הספרות המקצועית בתחום ניהול מערכות חינוך מלמדת כי לקיומם של מבחנים "עתירי סיכון", ובפרט כאשר תוצאותיהם מתפרסמות ברבים, השלכות שליליות על החינוך ועל תהליכים חינוכיים בסיסיים. התופעות השליליות כוללות בין היתר: צמצום תכנית הלימודים בפועל עקב מיקוד ההוראה בחומר ובנושאים הנבדקים במבחנים, תוך התעלמות מהנושאים שאינם נבדקים; הפניית משאבי הוראה לכיתות הנבחנות על חשבון המקצועות האחרים (שאינם נבדקים במבחנים) ושכבות הגיל האחרות; תופעה של הכנה מאסיבית וממוקדת למבחנים אלו בדרך של שינון מכני ורידוד הידע ומיקודו בסוג התשואל במבחן; תופעות שנועדו להעלות באורח מלאכותי את הממוצע הבית-ספרי, כגון אי-שמירה על טוהר הבחינות, הרחקת תלמידים חלשים או תיוגם כתלמידים בעלי לקויות למידה והפנייתם לכיתות בחינה מיוחדות.

מערכת המבחנים והסקרים של המיצ"ב

מערכת המבחנים והסקרים של המיצ"ב ("מדדי יעילות וצמיחה בית-ספרית") מורכבת ממבחנים בתחומי דעת שונים (מתמטיקה, אנגלית, שפת אם ומדעים וטכנולוגיה) ומסקרי אקלים בית-ספרי וסביבה פדגוגית. המבחנים והסקרים נבנים ע"י הרשות הארצית למדידה והערכה בחינוך (ראמ"ה),

ובתום כל מועד של בחינות חיצוניות מקבל כל מנהל בית ספר "דוח מיצ"ב בית-ספרי" מפורט בן כ-80 עמודים. לא נמסר דיווח ברמת תלמיד.

מטרת המיצ"ב היא בראש ובראשונה לספק למנהל בית הספר כלי ניהולי ולתת לו משוב על דרך עבודתם של צוותי בית הספר, כדי שיוכל לזהות את נקודות החוזק והחולשה של בית ספרו ולבנות תכניות עבודה ההולמות את הצרכים הפדגוגיים של תלמידיו.

עם מיסודו הפך המיצ"ב מכלי בית-ספרי לכלי שהוא גם מערכת, חוץ בית-ספרי, להערכת בית הספר ואיכות העבודה הפדגוגית הנעשית בו. גורמי פיקוח המופקדים על בתי הספר משתמשים בנתוני המיצ"ב הבית-ספריים כבסיס להערכת תפקודו של בית הספר בכללותו ולבחירת עבודתם של מנהל בית הספר ומוריו.

מדיניות נוכחית של פרסום ציוני המיצ"ב

ככלל, משרד החינוך וראמ"ה נוקטים מדיניות של שקיפות מרבית ומפרסמים לציבור מידע מפורט ברמה ארצית, מגזרית, מגדרית, מחוזית, רשותית, לפי רשתות חינוך ועוד. זאת כל עוד הנתונים המתפרסמים אינם חושפים בפומבי מידע על בית ספר זה או אחר העלול לתייג אותו ואת ציבור תלמידיו ומוריו.

אשר לדוח המיצ"ב הבית-ספרי, המדיניות היא שתוצאות המיצ"ב הבית-ספריות (כולל תוצאות לפי כיתות ושכבות) נמסרות אך ורק לגורמים הבאים: מנהל בית הספר ובאמצעותו לצוות בית הספר, וגורמי פיקוח ומטה האחראים על בית הספר (מפקח, מנהל מחוז).

מסקנות הוועדה וטיעוניה

בסיכום עבודתה הגיעה הוועדה לידי החלטה כי היא מתנגדת לפרסום פומבי של נתוני מיצ"ב ברמת בית ספר, משום שהיא סבורה כי פרסום כזה עלול לשבש את התפקוד התקין של בתי הספר הנוגעים בדבר, של מנהליהם ושל מוריהם.

להלן עיקרי טיעוניה של הוועדה:

1. פרסום פומבי של תוצאות המיצ"ב ברמת בית ספר יהפוך את המבחנים לעתירי סיכון וישמוט את הבסיס שלמענו נבנתה מערכת המיצ"ב

פרסום פומבי של תוצאות המבחנים ברמת בית ספר יהפוך את מבחני המיצ"ב לעתירי סיכון, ובעקבות זאת יתרחבו ויתגברו התופעות השליליות המתרחשות במערכות מבחנים כאלו במערכת החינוך.

הוועדה סבורה כי הפקדת המידע המפורט בידי מנהלי בתי הספר ובידי בעלי תפקידים במערכת החינוך, ברמת המטה, המחוז והיישוב, מספקת את ההקשר הנכון להבנה מעמיקה של הנתונים וליישום הלקחים הדרושים. קהל מקצועי זה בקיא בעיבוד מידע מתחום החינוך, מכיר את התמונה הרחבה והכוללת יותר, יש לו נגישות למידע נוסף על בתי הספר, ומעל לכול - כאשר מתברר כי בית

ספר זה או אחר מתפקד מתחת לרמה הצפויה (בתחום מסוים או בכל התחומים), המנהל וצוות המורים של בית הספר הם בדיוק מי שיכולים לפעול לתיקון המצב.

2. פרסום ציונים ברמת בית ספר אינו מקובל במרבית מדינות העולם ומעורר ביקורת נוקבת במקומות שבהם הופעל

ברוב המדינות שבהן מתקיימים מבחנים חיצוניים רחבי היקף בבתי"ס יסודיים ועל-יסודיים לא מקובל לפרסם תוצאות מבחנים ברמת בית ספר (צפון אירלנד, סקוטלנד, גרמניה, הונגריה, איטליה, ספרד, שוודיה, שווייץ, אוסטרליה, יפן, קוריאה). יוצאות דופן מבחינה זו הן אנגליה, ארצות הברית ונורווגיה. בארצות הברית ובאנגליה קיים תיעוד נרחב של הנזקים הנכרים שנגרמים למערכת החינוך בשל המבחנים הללו ובשל אופי השימוש שנעשה בתוצאותיהם.

הוועדה סבורה אפוא כי יש ללמוד מן הנעשה בעולם, ולהימנע מלהיכנס לתהליך שכוונותיו הבסיסיות חיוביות, אך נזקיו מרובים. תחת זאת יש לאמץ את הנוהג המקובל ברוב המדינות ולא לפרסם את התוצאות ברמת בתי ספר, ובכך לחסוך ממערכת החינוך את הצורך לנסות על בשרה מהלך שממנו לא יהיה אפשר לחזור לאחור.

3. יצירת תחרותיות בלתי הוגנת בין בתי ספר ופגיעה צפויה בשכבות חלשות

הוועדה בחנה את ההשלכות הצפויות מפרסום פומבי של ציוני המיצ"ב ברמת בתי ספר על שכבות חלשות. הוועדה סבורה כי הפרסום הפומבי יפגע פגיעה של ממש בקידום של תלמידים מאוכלוסיות חלשות ולא יתרום לשיפור תפקודם של מורים ומנהלים באותם בתי ספר. זאת ועוד: הפרסום צפוי לרפות את ידי העוסקים במלאכה הקשה והחשובה הכרוכה בקידום של אוכלוסיות חלשות.

עיקרי הטענות בהיבט זה הם:

- **תחרות לא הוגנת בתנאי בחירה לא חופשית ולא שוויונית:** פרסום תוצאות המיצ"ב ברמת בית ספר יגביר מטבע הדברים את התחרותיות בין בתי ספר ואת המאבק על משאבי חינוך איכותיים במערכת שלא מתקיימים בה תנאי תחרות הוגנת ותנאי בחירה חופשית (יוזכר כי לא ניתנת כיום אפשרות בחירה בין בתי ספר בשל קיומם של אזורי רישום).
- **הפרסום ישרת את האוכלוסיות החזקות:** יש עדויות רבות לכך שהאוכלוסיות החזקות יודעות לעשות שימוש מושכל במידע ובנתונים לשם קידום האינטרסים שלהן. האוכלוסיות החלשות מתקשות להגיע למידע, לפרשו ולהשתמש בו כבאמצעי לחץ על הרשויות. אי לכך פרסום נתוני המיצ"ב עלול לשרת בעיקר את השכבות המבוססות בכל הנוגע לקידום האינטרסים שלהן ולשיפור איכות החינוך בבתי הספר שלהן בלבד.
- **תיוג מורים ותלמידים בבתי ספר חלשים:** פרסום הפומבי של תוצאות מבחני המיצ"ב על פי בתי ספר עשוי אולי להעניק סיפוק וגאווה הן לתלמידים הלומדים בבתי ספר שהישגיהם טובים וטובים מאוד, והן - ובעיקר - למוריהם. אולם בכל הנוגע לבתי ספר שהישגיהם בינוניים, פחות מבינוניים ואף למטה מזה, פרסום התוצאות ברבים ברמת בית ספר עלול להיות הרסני לגבי עתידם הפדגוגי. התיוג שיחולל פרסום כזה עלול להביא לידי כך שדווקא המורים הטובים, בעלי האלטרנטיבות התעסוקתיות, יפרשו מן ההוראה בבתי ספר אלה (או מן ההוראה בכלל).

- **התניידות תלמידים טובים ותלמידים מבתים "חזקים" ודלדול בתי הספר ה"חלשים":** התיוג האמור עלול להוביל בסופו של דבר, על פי ניסיוןן של מדינות הנוהגות כך, לניידות של תלמידים לבתי ספר שבהם תוצאות הבחינות גבוהות יותר. למותר לציין כי ניידות כזו, שאינה מותרת באופן פורמלי בישראל, תהיה ברוב המקרים נחלתם של תלמידים משכבות אוכלוסייה "חזקות", שיש ביכולתם, למשל, להעתיק את מקום מגוריהם, ושל תלמידים טובים שהוריהם לא ירצו שייפגעו. גם בתי הספר עצמם יחזקו תהליך זה ויפעלו לסנן תלמידים חלשים, בעלי צרכים מיוחדים ואף תלמידים מרקע חברתי-כלכלי נמוך.

4. פרסום נתונים חינוכיים מורכבים באמצעי התקשורת ימקד את תשומת הלב בתחרותיות בין בתי ספר ובהישגים הכמותיים-חיצוניים בלבד

פרסום הציונים הבית-ספריים באנגליה ובארצות הברית מלמד כי התקשורת, בחיפוש אחר מסרים פשוטים וקצרים, נוטה לפרסם נתונים כאלו במתכונת של "טבלת ליגה" ("League Tables") המבוססת על דירוג בתי ספר על סמך נתון יחיד לכל בית ספר. גישה כזו מגבירה את התחרותיות והופכת את הנתון היחיד הזה לחזות הכול בעיני הגורמים הרלוונטיים. בהקשר זה יוזכר כי דוח המיצ"ב הבית-ספרי הוא מסמך מורכב המכיל כ-80 עמודים של נתונים בית-ספריים שאין כל דרך תקפה להציגם באמצעות נתון יחיד. פרסום שכזה יביא לידי עיוות התוצאות.

5. השפעה שלילית בטווח הארוך על מערכת החינוך

פרסום פומבי של תוצאות המיצ"ב ברמת בית ספר עלול להגביר את התופעות השליליות הנובעות משימוש לאורך זמן במבחנים עתירי סיכון כדוגמת המיצ"ב. בטווח הארוך עלול פרסום המידע לגרום למערכת החינוך לשנות את פניה באופן בלתי הפיך. מערכת החינוך היסודי וחטה"ב עלולה להפוך למערכת המתמקדת באספקת ציונים והישגים כמותיים ומספריים. בתי ספר עלולים להפוך ממוסדות חינוך מטפחים ל"בתי חרושת לציונים" המתמקדים בהכנה והגשה למבחנים. זאת בניגוד למדיניות משרד החינוך והחברה הישראלית, השואפת להקנות לתלמידיה דעת, כלי חשיבה, חדות לימודים וטיפוח אישי.

הוועדה ממליצה להנהלת משרד החינוך להמשיך במדיניות הנוכחית של פרסום ציוני המיצ"ב - פרסום ההישגים ונתוני האקלים והסביבה הפדגוגית ברמה הבית-ספרית למנהל בית הספר וצוות הפיקוח בלבד, ופרסום רחב ופומבי של התוצאות בכל רמה מעל רמת בית הספר לכלל הציבור.

הוועדה סבורה כי פרסום פומבי של נתוני המיצ"ב ברמת בית ספר יפגע פגיעה חמורה במערכת החינוך, וזאת בשל הנימוקים שפורטו במסמך זה. אי לכך הוועדה ממליצה פה אחד שלא לפרסם בפומבי את נתוני המיצ"ב ברמת בית ספר.

**דוח הוועדה המקצועית בנושא
מדיניות פרסום ציוני המיצ"ב
ברמת בית ספר**

דוח הוועדה המקצועית בנושא מדיניות פרסום ציוני המיצ"ב ברמת בית ספר

הקדמה

מנכ"לית משרד החינוך מינתה וועדה בהרכב המפורט לעיל כדי שתגבש המלצות למדיניות בנוגע לפרסום פומבי של ציוני המיצ"ב ברמת בית ספר.

בסיכום הדיון החליטה הוועדה פה אחד להמליץ למנכ"לית משרד החינוך שלא לפרסם בפומבי את ציוני המיצ"ב ברמת בית ספר.

הוועדה דנה בסוגיית פרסום הפומבי של תוצאות מבחנים רחבי היקף בכלל, והתמקדה בדיון בסוגיית הפרסום הפומבי של ציוני המיצ"ב ברמת בית ספר בפרט. הוועדה בחנה את מכלול ההשלכות העשויות או עלולות לנבוע מפרסום פומבי ברמת בית ספר של תוצאות מבחני המיצ"ב, שהם מבחנים רחבי היקף המופעלים במחזוריות בכל בתי הספר.

לצורך עבודתה למדה הוועדה על הניסיון שנצבר בעולם בנושא, והתייחסה לעדות המצטברת בדבר ההשפעות הישירות והעקיפות של פרסום כזה על תלמידים, מורים ומנהלים ועל המערך הפדגוגי בכללותו. בעיקר התייחסה הוועדה להשלכות של פרסום ציונים על האקלים והאווירה בתוך בתי הספר, על פערים בין בתי ספר שתלמידיהם באים מרקע חברתי-כלכלי שונה, על יישום תכניות הלימודים ואיכות ההוראה והלמידה, ועל מתן הזדמנות נאותה לחינוך איכותי לכל התלמידים באשר הם.

מסמך זה מסכם את ההיבטים המרכזיים של סוגיית פרסום הפומבי של ציוני המיצ"ב ברמת בית ספר ואת הנימוקים להמלצת הוועדה.

במסמך שלושה חלקים:

חלק א': רקע כללי על מבחנים רחבי היקף ועתירי סיכון במערכות חינוכיות

חלק ב': מידע על מערכת המבחנים והסקרים של המיצ"ב

חלק ג': עמדת הוועדה בנושא פרסום ציוני המיצ"ב ברמת בית ספר

חלק א: רקע כללי על מבחנים רחבי היקף ועתירי סיכון במערכות חינוכיות

זה כמה עשורים מופעלים במערכות חינוך בעולם, ובכללן בישראל, מבחנים מערכתיים. המשותף למבחנים אלו הוא העובדה שהם מועברים במוסדות חינוך רבים, למספר רב של תלמידים, ולכן הם משאירים את חותמם ורישומם על כל השותפים לתהליך החינוכי: תלמידים, מורים, מנהלים, קובעי מדיניות, הורי התלמידים והציבור הרחב בכללותו. משמעותם אפוא הולכת וגדלה. בדרך כלל מדובר במבחנים אחידים (סטנדרטיים) ומקיפים מבחינת כמות החומר הלימודי הנבדק באמצעותם, והם נבנים בצורה מקצועית על פי כללים טסטולוגיים ופדגוגיים מקובלים. על פי רוב, מטרת המבחנים רחבי היקף היא לספק כלים למעקב, לניטור ולניהול של מערכות ומוסדות חינוכיים ו/או לתת משוב על הישגים לימודיים לגורמים שונים במערכות אלו (תלמידים, בתי ספר וצוותי הוראה, קובעי מדיניות). במקרים אחרים מדובר במערכות של מבחני הסמכה או מבחנים המעידים על סיום שלב לימודי (כדוגמת בחינות הבגרות), או חלק מתכנית חינוכית כלל-ארצית שנועדה להגביר את האחריות במערכת החינוכית (כדוגמת No Child Left Behind).

עם זאת, ליתרונותיהם הרבים של המבחנים מתלווים לא מעט חסרונות, וזאת בעיקר בשל אופן השימוש בתוצאותיהם, ובפרט כאשר השימוש בהם נעשה בתדירות רבה או לצרכים המאיימים על הגורמים האנושיים המעורבים בתהליך החינוכי. הדבר תלוי, כמובן, באופי השימוש בתוצאות המבחנים, למשל: האם התוצאות משמשות למתן משוב בלבד או לצורכי פיקוח? האם נלווית אליהן מערכת של תמריצים או סנקציות? האם נעשית השוואה מול גורמים מתחרים? אופי השימוש בציוני המבחנים קובע בין השאר מי הגורמים האנושיים העלולים להיפגע מהמבחנים (מורים, תלמידים, ראשי רשויות ועוד). הפגיעה עלולה להיות בתחום האישי-פסיכולוגי (פגיעה בדימוי העצמי/המקצועי, בתחושת המסוגלות של המנהלים והמורים או ביוקרה), או בתחום התעסוקתי-מקצועי (חוסר קידום, פגיעה בשכר, סכנת פיטורים). כאשר השימוש בציוני מבחנים נעשה באופן המאיים על פרטים אלו או אחרים, נהוג לכנות את המבחנים הללו "מבחנים עתירי סיכון" (high stakes).

עתירות הסיכון של מבחנים מלווה כמעט תמיד בתופעות שליליות, הנובעות מרצונו הטבעי של הגורם החש מאוים להקטין את הפגיעה הפוטנציאלית בו. שאיפה זו גורמת לנוגעים בדבר לראות בהשגת ציונים גבוהים במבחנים מטרה כשלעצמה, במקום לראות בהם אמצעי נוסף לשיפור בית הספר ולהשגת היעדים הפדגוגיים המיוחלים. התוצאה - כפי שמתועד בספרות החינוכית - היא קשת רחבה של התנהגויות לא לגיטימיות ולא ערכיות, שמטרתן להעלות את הציונים בכל מחיר.

הספרות המקצועית בתחום ניהול מערכות חינוך מלמדת כי לקיומם של מבחנים "עתירי סיכון", בעיקר כאשר תוצאותיהם מתפרסמות ברבים, השלכות שליליות על החינוך ועל תהליכים חינוכיים בסיסיים. זאת מלבד הפגיעה באקלים הבית-ספרי ובחדוות הלימודים של תלמידים צעירים בגיל בית הספר היסודי. בארצות הברית, שבה נתוני מבחנים ברמה בית-ספרית מתפרסמים ברבים מתוך כוונה להביא לידי הגברת האחראיות של מנהל בית הספר ולתרום לשיפור החינוך והלמידה, נרשמו תופעות שיש להן השלכות שליליות על החינוך והעלולות אף להיות הרסניות. התופעות השליליות הללו נפוצות ומתגברות ככל שגדלה "עתירות הסיכון" של המבחנים (Koretz & Hamilton, 2006; Nichols & Berliner, 2007). ככל שמתרחב הניסיון המצטבר לאורך זמן במבחנים אלה, כך מתרבות העדויות על תופעות מסוג זה (Heilig & Darling-Hammond, 2008). תופעות שליליות אלו כוללות בין היתר:

- צמצום תכנית הלימודים בפועל על ידי מיקוד ההוראה בחומר ובנושאים הנבדקים במבחנים, תוך התעלמות מהנושאים שאינם נבדקים. בכך נפגעים נושאים חשובים ביותר שקשה לבדוק אותם בבחינות חיצוניות ורחבות היקף, כגון: שפה מדוברת, קריאת ספרים, הקניית מיומנויות חקר או הוראה המקדמת הבנה וחשיבה מסדר גבוה.
- הפניית משאבי הוראה (מורים, שעות לימוד ועוד) לכיתות הנבנות ולמקצועות הנבנים על חשבון המקצועות האחרים ושכבות הגיל האחרות. כך, אף שהמבחנים החיצוניים בודקים מספר מצומצם של מקצועות, הם פוגעים במקצועות שאינם כלולים בהם (Jones, Jones & Hargrove, 2003).
- 'לימוד לקראת בחינה': תופעה של הכנה מאסיבית וממוקדת למבחנים אלו בצורה של שינון מכני ורידוד הידע לשם הכוונתו לסוג התשואול במבחן (תוך הזנחה למשל, של הוראה המקדמת ביצועי הבנה).
- תופעות שליליות בעת קיום המבחנים עצמם כדי להעלות באורח מלאכותי את הממוצע הבית-ספרי, כגון: אי-שמירה על טוהר הבחינות, הרחקת תלמידים חלשים או תיוגם כתלמידים בעלי לקויות למידה והפנייתם לכיתות בחינה מיוחדות.

למותר לציין כי תופעות אלו מביאות ל"אינפלציה" (העלאה מלאכותית ולא מציאותית) של הציונים ופוגעות בסופו של דבר בתקפות המבחנים עצמם, במקרים קיצוניים עד כדי הטלת ספק בדבר תרומתם.

דונאלד קמפבל (Campbell, 1976), אחד החוקרים המובילים בתחום מדעי-החברה במאה ה-20, הזהיר מפני התופעות השליליות העלולות להתרחש במערכות שבהן קבלת ההחלטות בנוגע לפרטים מתבססת על מדדים (חברתיים/חינוכיים) כמותיים המתפרסמים ברבים. פרסום כזה חושף את הפרט ללחצים ובעקבותיהם לניסיונות לעיוות הממד, לאו דווקא בדרך המביאה לשיפור אמיתי בתהליכים שאותם מבקשים למדוד. בהקשר של מערכת החינוך, מציין קמפבל, למבחני הישגים יכול להיות ערך חינוכי רב, אך כשציוני המבחנים הופכים למטרה כשלעצמה, הם מאבדים את ערכם בתור מדדים חינוכיים ומביאים לעיוות בתהליך החינוכי בדרכים לא רצויות.

מבחני המיצ"ב (ר' פירוט להלן) נבנו מלכתחילה כמבחנים שאינם עתירי סיכון, ובתור שכאלה הם תורמים תרומה גדולה לשיפור מערכת החינוך. **פרסום פומבי של התוצאות ברמת בית ספר הוא מהלך שיש לו השלכות ברורות בכיוון הפיכתם של מבחני המיצ"ב למבחנים "עתירי סיכון", על כל המשתמע מכך.**

חלק ב': מידע על מערכת המבחנים והסקרים של המיצ"ב

פרק זה כולל רקע כללי על מערכת המבחנים והסקרים של המיצ"ב, על שינוי מתכונת המיצ"ב ועל המדיניות הנוכחית בדבר פרסום תוצאותיו. פרטים נוספים על המיצ"ב אפשר למצוא באתר ראמי"ה באינטרנט: <http://rama.education.gov.il>

ב1. כללי

מערכת המבחנים והסקרים של המיצ"ב ("מדדי יעילות וצמיחה בית-ספרית") מורכבת ממבחנים בתחומי דעת שונים ומסקרי אקלים בית-ספרי וסביבה פדגוגית. מבחני המיצ"ב הם מבחנים מערכתיים רחבי היקף, המועברים לתלמידי כיתות ה' וכיתות ח'. המבחנים בודקים שליטה וידע בארבעה תחומי דעת: שפת אם (עברית או ערבית), מתמטיקה, אנגלית ומדע וטכנולוגיה. המבחנים בשפת אם מועברים גם לתלמידי כיתות ב'. בצד מבחנים אלה מועברים לתלמידים, למורים ולמנהלים שאלוני אקלים וסביבה פדגוגית. מבחני המיצ"ב במקצוע נתון מועברים כיום כמבחנים חיצוניים אחת לארבע שנים בכל בית ספר (לפירוט נוסף ראה סעיף 5 להלן). מאז שנה"ל תשס"ז נבנה המיצ"ב ע"י הרשות הארצית למדידה והערכה בחינוך – ראמ"ה – בשיתוף עם נציגי המזכירות הפדגוגית והמינהל הפדגוגי במשרד החינוך.

ב2. מטרת המיצ"ב

מטרת המיצ"ב היא בראש ובראשונה לספק כלי ניהולי למנהל בית הספר ולתת לו משוב על דרך עבודתם של צוותי בית הספר, כדי שיוכל לזהות את נקודות החוזק והחולשה של בית ספרו ולבנות תכניות עבודה ההולמות את הצרכים הפדגוגיים של תלמידיו. המבחנים נועדו לבחון גם את ההישגים בקרב תת-אוכלוסיות בבית הספר (עולים חדשים, תלמידים בעלי צרכים מיוחדים וכד') ולסייע באיתור פערים ומגמות.

המיצ"ב הוא כלי אובייקטיבי אחיד ומקצועי, הבנוי בקפידה, והוא מאפשר למנהל לקבל תמונה מהימנה ככל האפשר על העשייה החינוכית ועל ההוראה בבית ספרו. העברת מבחנים מקצועיים זהים בכלל בתי הספר מאפשרת, בין היתר, להשוות את נתוני בית הספר לנתונים הארציים. מערכת המיצ"ב, בהיותה כלל-ארצית ואחידה, תורמת לסינכרוניזציה של כל מערכת החינוך – מטה, מחוזות, המזכירות הפדגוגית והמינהל הפדגוגי ובתי הספר – להבטחת הלימה בין ציפיות המערכת ותכניות הלימודים לבין תהליכי ההוראה בבית הספר. המיצ"ב מעצים את המנהלים כמקבלי החלטות מרכזיים בתהליך החינוכי, ועוזר להם להגדיר תכניות עבודה מסודרות ולהשתית דיאלוג עם הפיקוח על סמך נתונים ולא על סמך רשמים. המיצ"ב מספק בסיס נתונים לקביעת המטרות והיעדים לעבודה עם כלל בתי"ס ועם אוכלוסיות מאותרות לשם התערבות חינוכית, ותשתית לתעדוף בהשקעת המשאבים. עם זאת, יש לזכור כי המיצ"ב הוא רק מדד אחד, בנקודת זמן ספציפית, בכמה מקצועות בלבד ובדרגות כיתה מסוימות בלבד, ולכן אינו מייצג את כלל הפעילות הבית-ספרית.

ב3. דוח מיצ"ב בית-ספרי

בתום כל מועד מיצ"ב חיצוני מקבל כל מנהל בית ספר "דוח מיצ"ב בית-ספרי" מפורט מראמ"ה. הדוח, בן כ-80 עמודים, מכיל מידע ברמה בית-ספרית וכיתתית באופן יחסי לקבוצות השוואה רלוונטיות בעבור כל בית ספר (כגון מידע על רמת ההישגים בכלל בתי הספר בארץ או בבתי ספר דומים מבחינת הרקע החברתי-כלכלי). לא נמסר דיווח ברמת תלמיד. דוגמת דוח אפשר לראות באתר ראמ"ה באינטרנט¹.

¹ אתר ראמ"ה באינטרנט: <http://rama.education.gov.il> - תחת השונית: "מבחני המיצ"ב – כללי" / דוחות מיצ"ב חיצוני / דוחות בית-ספריים לדוגמה.

המידע הנכלל בדוח מאפשר למנהל בית הספר להעריך האם ובאיזו מידה רכשו התלמידים את הידע הנדרש בנושאים השונים, האם התלמידים יודעים להתמודד עם שאלות ברמות חשיבה שונות, ועוד. כמו כן הדוח מספק מידע על אודות הישגיהם של נבחנים בעלי צרכים מיוחדים (תלמידי חינוך מיוחד המשולבים בכיתות רגילות, עולים חדשים או בעלי לקויות למידה). במקביל, הדוח מאפשר למנהל לאתר נקודות חוזק וחולשה שהתגלו בבית ספרו בכל הנוגע לאקלים הבית-ספרי ולסביבה הפדגוגית, ללמוד את נתוני המיצ"ב הבית-ספריים לעומקם, ולהפיק מהם תובנות על אודות הצרכים הפדגוגיים של התלמידים בבית ספרו. המנהל יכול לשלבן עם תובנות אחרות שהצטברו אצלו על סמך נתונים אחרים שאסף במהלך השנה בבית הספר. מנהל בית הספר, בשיתוף הפיקוח של משרד החינוך, יכול לגבש יעדים ארוכי טווח או קצרי טווח, ולהתוות תכנית עבודה שנתית המתאימה לכל נקודות החוזק ונקודות התורפה של בית הספר כפי שנגזרו ממכלול המידע שנאסף.

4ב. השפעת המיצ"ב על מערכת החינוך

עם מיסודו הפך המיצ"ב מכלי בית-ספרי לכלי שהוא גם מערכתי, חוץ בית-ספרי, להערכת איכות בית הספר ואיכות העבודה הפדגוגית הנעשית בו. גורמי פיקוח המופקדים על בתי הספר החלו להשתמש בנתוני המיצ"ב הבית-ספריים כבסיס להערכת תפקוד בית הספר בכללותו, ובפרט לבחינת עבודתם של מנהל ביה"ס ומוריו. בצד ההיבטים החיוביים של מהלך זה החלו להירשם בכמה בתי ספר תופעות לא ראויות, המאפיינות בדרך כלל מערכות מבחנים עתירות סיכון, שהעידו כי מקצת צוותי ההוראה והמנהלים נמצאים בלחץ מוגזם ונוטים ליחס למבחנים אלו חשיבות יתרה, ובעיקר מקדשים את הציונים הבית-ספריים כמטרה בפני עצמה (על חשבון המטרות הפדגוגיות הראויות). תופעות אלו כללו, בין היתר, הפניית משאבי הוראה למקצועות ולדרגות הכיתה הנבחרות על חשבון מקצועות אחרים ודרגות כיתה אחרות, צמצום תכנית הלימודים בפועל, הכנה מוגזמת למבחנים, הרחקת תלמידים חלשים ביום הבחינה ופגיעה בטוהר הבחינות מצד צוותי ההוראה.

5ב. שינוי מתכונת המיצ"ב

כאשר הוחלט בעבר על עריכתם של מבחני המיצ"ב, הובאו בחשבון ההשלכות החברתיות והפדגוגיות שיש לעצם קיומם של המבחנים בכפוף לאופי השימוש שיעשה בתוצאותיהם. כדי למצות את היתרונות הגלומים בעריכת מבחני המיצ"ב (העצמת מנהלים, הערכת הצרכים הפדגוגיים של התלמידים, עידוד וחתירה לרמת לימודים גבוהה ולהשלמת תכנית הלימודים, אפשרות להשוואה אחידה, תמרוץ צוותי הוראה ועוד), ובו בזמן לצמצם ככל האפשר את התופעות השליליות שהחלו ללוותן, שינתה ראמ"ה, עם כניסתה לנושא בתשס"ז, את מתכונת המיצ"ב.

עיקר השינויים נועדו לתת מענה לצורך להקטין את הלחץ שהמורים והמנהלים היו נתונים בו ולנסות להשיב למיצ"ב את הפרופורציות הראויות. שינוי המתכונת כלל את ההיבטים הבאים:

- צמצום תדירותם של המבחנים החיצוניים (מיצ"ב חיצוני אחת לארבע שנים במקום אחת לשנתיים בכל תחום דעת נבחן).
- שינוי מועד המבחנים (מתחילת השנה לסוף השנה).
- כינון המיצ"ב הפנימי.
- אכיפת האיסור על קיום מבחנים חיצוניים ע"י גורמים שונים (רשויות, מגזר שלישי, אחר) ללא אישור ראמ"ה.

6. המיצ"ב הפנימי

כדי ליצור שילוב נכון בין הערכה חיצונית לפנימית, וכחלק ממדיניות העצמת המנהלים והאוטונומיה הבית-ספרית, הונהג מודל של מבחני מיצ"ב פנימיים: בשלוש השנים שבהן בית הספר אינו נבחן במיצ"ב חיצוני בתחום דעת נתון, נשלחות חוברות מבחני המיצ"ב באותו תחום דעת לבית הספר עם הנחיות ברורות להעברה ולצינון. המבחנים מועברים ע"י צוות בית הספר ונבדקים ע"י מורי בית הספר. התוצאות הן למען בית הספר ולרשותו, ללא חובה לדווח עליהן לפיקוח. המיצ"ב הפנימי מושתת על שילוב של כמה מרכיבים:

- **בחינה ארצית חיצונית אובייקטיבית** בעלת איכויות פסיכומטריות של מהימנות ותוקף, המשקפת את תכנית הלימודים ואת הסטנדרטים של ידע והבנה שהתלמידים אמורים להגיע אליהם בכל תחום דעת.
- **בדיקה פנימית** ע"י צוות בית הספר (בסיוע מחוון וכלים לצינון), המאפשרת לקבל משוב אישי וקבוצתי מהיר על מידת השליטה של התלמידים בכל תחום דעת ולהפיק לקחים בנוגע להוראת תחום הדעת.
- **הפקת תועלת פדגוגית מהנתונים ומביצועי התלמידים:** המיצ"ב הפנימי מלווה בהדרכה פדגוגית והנחיות בנוגע להבנת המבחן, הדרך לבדיקתו, ניתוח התגובות במבחן תוך ניתוח שגיאות שכיחות, ועוד. הדבר מאפשר למורים לעמוד על הדרך שבה התלמידים מבינים ותופסים את החומר הנלמד (אסטרטגיות פתרון, מיסקונספציות, נקודות חוזק וחולשה), וזאת לשם שיפור אסטרטגיות ההוראה, התמקצעות המורים עצמם ושיפור הלמידה של התלמידים.
- **השוואת הישגי התלמידים בבית הספר לנתוני קבוצות השוואה** (ארציות, מגזריות), נתונים המתקבלים מעיבוד בחינות המיצ"ב החיצוני.

7. מדיניות נוכחית של פרסום ציוני המיצ"ב החיצוני

ככלל, משרד החינוך וראמ"ה נוקטים מדיניות של שקיפות מרבית ומפרסמים לציבור מידע מפורט ברמה ארצית, מגזרית, מגדרית, מחוזית, כשותית, לפי רשתות חינוך ועוד (ראה אתר ראמ"ה באינטרנט). זאת כל עוד הנתונים המתפרסמים אינם חושפים בפומבי מידע הנוגע לבית ספר מסוים - מה שעלול לתייג אותו, על קהל תלמידיו ומוריו.

אשר לדוח המיצ"ב הבית-ספרי, המדיניות היא שתוצאות המיצ"ב הבית-ספריות (כולל תוצאות לפי כיתות ושכבות) נמסרות לגורמים הבאים בלבד:

- מנהל בית הספר ובאמצעותו לצוות בית הספר
- גורמי פיקוח ומטה האחראים על בית הספר (מפקח, מנהל מחוז)

8. שימושים מערכתיים נוספים בתוצאות המיצ"ב

על סמך תוצאות המיצ"ב ונתונים נוספים (הרקע חברתי-כלכלי של תלמידי בית הספר), ראמ"ה מאתרת בעבור המופקדים על הנושא במשרד החינוך בתי ספר שבהם רמת ההישגים נמוכה במיוחד או נמוכה יחסית לציפיות בהשוואה לבתי ספר דומים. תהליך דומה נעשה לגבי משתני האקלים והסביבה הפדגוגית. איתור זה מאפשר למשרד החינוך להשקיע בבתי ספר אלו באופן דיפרנציאלי ולפעול לקידום כדי להביאם לרמה הנדרשת.

חלק ג': עמדת הוועדה בנושא פרסום ציוני המיצ"ב ברמת בית ספר

הוועדה סבורה כי בהחלטה על מדיניות הפרסום של תוצאות מבחנים חיצוניים ברמת בית ספר יש לשקול אלה מול אלה את הרווח והתועלת שבפרסום פומבי של התוצאות לעומת ההשלכות השליליות של פרסום כזה.

הוועדה מכירה בחשיבות הרבה של יישום עקרון השקיפות וחופש המידע. שקיפות טומנת בחובה את הפוטנציאל ליצירת שינוי חיובי במערכות שלטוניות ובמערכות כלכליות. מתוך מגמה של פתיחות, שקיפות וחשיפת המידע, ראמ"ה ומשרד החינוך דוגלים בפרסומן של תוצאות המיצ"ב ברמות פירוט שונות - ארצית, מחוזית, קשותית, מגזרית ועוד.

ואולם, הוועדה מתנגדת לפרסום פומבי של נתוני מיצ"ב ברמה בית-ספרית, משום שהיא סבורה כי פרסום כזה עלול לשבש את תפקודם התקין של בתי הספר הנוגעים בדבר, של מנהליהם ושל מוריהם, ולגרום נזק של ממש לחינוך ולמערכת החינוך - כפי שיוסבר להלן:

ג1. פרסום פומבי של התוצאות ברמת בית ספר יהפוך את מבחני המיצ"ב לעתירי סיכון וישמוט את הבסיס שלמענו נבנתה המערכת

פרסום פומבי של התוצאות ברמת בית ספר יהפוך את מבחני המיצ"ב לעתירי סיכון, ובעקבות זאת יתרחבו ויתגברו במערכת החינוך הישראלית התופעות השליליות המתרחשות במערכות מבחנים כאלו (ראה חלק א' - רקע כללי).

אין להקל ראש בהיבט זה, שכן מדובר בפגיעה בתלמידים צעירים (תלמידי ביה"ס היסודי וחטי"ב) ובנושאים שהם במהותה של מערכת החינוך: אופי הלמידה, תוכן הלימודים, תהליכי הלמידה והאקלים הבית-ספרי. לפי הספרות העולמית, הנזק הנגרם ממבחנים עתירי סיכון הוא חמור, וכולל תופעות כגון: הפניית משאבי הוראה למקצועות ולדרגות הכיתה הנבחרות על חשבון מקצועות אחרים ודרגות כיתה אחרות, צמצום תכנית הלימודים בפועל, הכנה מוגזמת למבחנים, הרחקת תלמידים חלשים ביום הבחינה ופגיעה בטוהר הבחינות מצד צוותי ההוראה. הנזק חמור אף יותר בקרב השכבות החלשות מבחינה סוציו-אקונומית (Heilig & Darling-Hammond, 2008), ועל כך יפורט בהמשך.

ג2. פרסום ציונים ברמת בית ספר אינו מקובל במרבית מדינות העולם ומעורר ביקורת נוקבת במקומות שבהם הופעל

ברוב המדינות שבהן מועברים מבחנים חיצוניים רחבי היקף בבתי"ס יסודיים ועל-יסודיים לא מקובל לפרסם את תוצאות המבחנים ברמת בית ספר (צפון אירלנד, סקוטלנד, גרמניה, הונגריה, איטליה, ספרד, שוודיה, שווייץ, אוסטרליה, יפן, קוריאה). יוצאות דופן מבחינה זו הן אנגליה, ארצות הברית ונורווגיה (Hall & Ozerk, 2008). יודגש כי בריטניה עצמה אינה עשויה מקשה אחת: מערכות החינוך בסקוטלנד ובווילס, שלא כמו באנגליה, אינן מתירות פרסום פומבי של ממצאים ברמת בית ספר במבחנים חיצוניים.

באנגליה עצמה זוכה פרסום הציונים לביקורת לא מבוטלת בשל הנזק הנגרם למערכת החינוך (Goldstein, 2008; BBC, 2008). עיקרי הביקורת דומים במהותם לטיעוני הוועדה הנוכחית. גם בארצות הברית קיים תיעוד אמפירי רב של הנזקים הקשים שנגרמו לחינוך עקב קיומה של מערכת מבחנים רחבת היקף לאורך מספר שנים - מערכת עתירת סיכון עד מאוד, ואשר מקובל בה פרסום פומבי של ציונים. קיימות עדויות רבות על אינפלציה של ציונים המלמדים כי המבחנים עתירי הסיכון גורמים לצוותי החינוך להתמקד בהעלאה מלאכותית של הציונים במבחנים (Koretz & Hamilton, 2006; Nichols & Berliner, 2007; Heilig & Darling-Hammond, 2008). לבסוף, אין עדויות המלמדות כי פרסום פומבי של תוצאות המבחנים חולל את התוצאות החיוביות המיוחלות.

הוועדה סבורה כי יש להימנע מלהיכנס לתהליך שכוונותיו הבסיסיות חיוביות, אך נזקיו מרובים. תחת זאת יש ללכת אחר הנוהג המקובל ברבות מהמדינות ולא לפרסם את התוצאות ברמת בית ספר, ובכך לחסוך ממערכת החינוך את הצורך לנסות על בשרה את המהלך הזה שממנו לא יהיה אפשר לחזור לאחור.

3. יצירת תחרותיות בלתי הוגנת בין בתי ספר ופגיעה צפויה בשכבות חלשות

הוועדה בחנה את ההשלכות הצפויות מפרסום פומבי של ציוני מיצ"ב ברמת בתי ספר על שכבות חלשות, ולהלן מסקנותיה:

- **תחרות לא הוגנת בתנאי בחירה לא חופשית ולא שוויונית:** פרסום תוצאות המיצ"ב ברמת בית ספר יגביר מטבע הדברים את התחרותיות בין בתי ספר ואת המאבק על משאבי חינוך איכותיים (ובכלל זה מורים טובים). פרסום כזה מתאים למערכות ציבוריות וכלכליות שבהן קיים חופש אמיתי בניהול ובניוד של משאבים. אך פרסום כזה אינו הולם ואינו הוגן במערכת שלא מתקיימים בה תנאים לתחרות הוגנת ולבחירה חופשית, וחופש בניהול ובניוד של משאבים. הסכמי העבודה של המורים מונעים ממנהל לפטר מורים ולהחליפם כרצונו. התחרות אינה הוגנת עקב העובדה שהתלמידים בכל בית ספר מגיעים מרקע חברתי כלכלי שונה ומשום שקשה יותר לגייס מורים איכותיים וחדורי מוטיבציה באזורי הפריפריה. המאמץ הפדגוגי הנדרש כדי להבטיח הישגים לימודיים נורמטיביים לבית ספר שרוב תלמידיו נמנים עם השכבות החלשות מבחינה חברתית-כלכלית או פריפריאלית, גדול בהרבה מזה הדרוש בבית ספר שרוב תלמידיו נמנים עם השכבות החברתיות המבוססות. ואשר לחופש הבחירה או היעדרו - נזכיר כי לא מתאפשרת כיום בחירה בין בתי ספר, וזאת בשל קיומם של אזורי רישום המגבילים את חופש הבחירה של (הורי) התלמידים.
- **הפרסום ישרת את האוכלוסיות החזקות:** יש עדויות רבות לכך שהאוכלוסיות החזקות יודעות לעשות שימוש מושכל במידע ובנתונים לשם קידום האינטרסים שלהן. לעומתן, האוכלוסיות החלשות מתקשות להגיע למידע, לפרשו ולהשתמש בו כבאמצעי לחץ על הרשויות. אי לכך פרסום נתוני המיצ"ב ברבים עלול לשרת בעיקר את השכבות המבוססות, לקידום האינטרסים שלהם ולשיפור איכות החינוך בבתי הספר שלהם בלבד.
- **תיג מורים ותלמידים בבתי ספר חלשים:** פרסום פומבי של תוצאות מבחני המיצ"ב על פי בתי ספר עשוי אולי להיות גורם המוסיף סיפוק וגאווה הן לתלמידים הלומדים בבתי ספר שהישגיהם טובים וטובים מאוד, והן ובעיקר למוריהם. אולם פרסום תוצאות מבחני המיצ"ב של בתי ספר שהישגיהם בינוניים, פחות מבינוניים ואף למטה מזה עלול להיות הרסני לגבי עתידם הפדגוגי.

פרסום כזה עלול לפגוע בדימוי העצמי של תלמידיהם ומוריהם, לרפות את ידיהם בהשקעת המאמץ הגדול הדרוש לשם שיפור הישגיהם בעתיד ולעודד נשירה מביה"ס או פסיביות גמורה בו ("נשירה סמויה"), שהרי אין הם רואים תקווה בלימודים הבית-ספריים. פרסום פומבי של תוצאות מבחני המיצ"ב עלול להביא לידי כך שמורים טובים ומסורים העובדים בבתי ספר אלה, יעשו כל מאמץ אפשרי לעבור לבתי ספר אחרים, שתוצאותיהם במבחנים המתפרסמים ברבים – טובים יותר, ולחלופין – לפרוש כליל מן ההוראה. במילים אחרות: התיוג שיחולל פרסומן של תוצאות המבחנים על פי בתי ספר עלול להביא לידי כך שדווקא המורים הטובים, בעלי האלטרנטיבות התעסוקתיות, יעזבו את בתי הספר האלה ויעברו לבתי הספר ה"טובים" (או שיפרשו מן ההוראה בכלל).

- **התניידות תלמידים טובים ומבתיים "חזקים" ודלדול בתי הספר ה"חלשים":** התיוג האמור עלול להוביל בסופו של דבר, על פי ניסיוןן של מדינות הנוהגות כך, לניידות של תלמידים לבתי ספר שבהם תוצאות המבחנים גבוהות יותר. למותר לציין כי ניידות כזו, שאינה מותרת באופן רשמי בישראל, תהיה ברוב המקרים נחלתם של תלמידים משכבות אוכלוסיה "חזקות" ושל תלמידים טובים שהוריהם לא ירצו שייפגעו, שכן הורים כאלה יוכלו, למשל, להתיק את מקום מגוריהם. גם בתי הספר עצמם יחזקו תהליך זה ויפעלו לסגן תלמידים חלשים, בעלי צרכים מיוחדים ואף תלמידים מרקע חברתי-כלכלי נמוך. תופעה כזו תועדה זה כבר באנגליה, שבה נהוג פרסום פומבי של ציוני מבחנים חיצוניים. התוצאה תהיה שדווקא התלמידים החלשים הזקוקים להשקעה ייחודית יונשרו מבית הספר, או לחלופין לא יתקבלו אליו כלל ויאלצו ללמוד בבתי הספר החלשים. התניידות דומה תתרחש בקרב המורים והמנהלים הטובים, שלא ירצו ללמד בבתי ספר חלשים ולהסתמן כמורים חלשים בשל הישגיו של אותו בית ספר.

לנוכח האמור בסעיף זה, הוועדה סבורה כי פרסום פומבי של תוצאות בחינות המיצ"ב ברמת בית ספר יפגע פגיעה של ממש בקידום של תלמידים מאוכלוסיות חלשות ולא יתרום לשיפור תפקודם של מורים ומנהלים באותם בתי ספר. זאת ועוד: הפרסום צפוי לרפות את ידי העוסקים במלאכה הקשה והחשובה הכרוכה בקידומן של אוכלוסיות חלשות. כך, בניגוד למדיניות של החברה הישראלית ושל משרד החינוך, השואפת לצמצום פערים, הוועדה סבורה כי פרסום תוצאות המיצ"ב יתרום להגדלת הפערים בין בתי ספר חלשים לחזקים ובין אזורים חלשים לחזקים, במקום להקטינם.

4ג. פרסום נתונים חינוכיים באמצעי התקשורת ימקד את תשומת הלב בתחרותיות בין בתי ספר ובהישגים הכמותיים-חיצוניים בלבד

כפי שאפשר ללמוד מאופי פרסום הציונים הבית-ספריים הנהוג באנגליה ובארצות הברית, האופן שבו התקשורת נוהגת לפרסם את הנתונים הוא במתכונת של "טבלת ליגה" ("League Tables") ו"מרוץ סוסים", המבוססת על נתון אחד בלבד לכל בית ספר. שיטות הצגה אלו מגבירות את התחרותיות בין בתי הספר ומוציאות מכלל פרופורציה את נתוני המבחנים, תוך התעלמות מהרקע של בית הספר (למשל - ההרכב הסוציו-דמוגרפי של אוכלוסיית התלמידים שהוא משרת) ומהישגים אחרים שלו (כגון פרויקטים ייחודיים, קידום אוכלוסיות חלשות, טיפוח תלמידים בעלי צרכים מיוחדים).

דוח המיצ"ב הבית-ספרי הוא מסמך מורכב המכיל, כאמור, כ-80 עמודי נתונים בית-ספריים. אין כל דרך להציג בצורה תקפה דוח כזה באמצעות נתון מספרי אחד. מסיבה זו, ומאחר שהתחרות כאמור אינה תקפה ואינה הוגנת, פרסום כזה מחטיא את המטרה ועלול להסב נזק לבתי ספר איכותיים שעשו

למשל מאמץ והעלו את הישגיהם של תלמידים חלשים, אך עדיין נמצאים במקום נמוך יחסית ב"טבלאות הליגה".

לעומת הקשיים שבפרסום נתונים אלו בתקשורת, הוועדה סבורה שהפקדת המידע המפורט בידי מנהלי בתי הספר ובידי בעלי תפקידים במערכת החינוך ברמת המטה, המחוז והיישוב, מספקת את ההקשר הנכון להבנה מעמיקה של הנתונים וליישום הלקחים הדרושים. קהל מקצועי זה בקיא בעיבוד מידע מתחום החינוך, מכיר את התמונה הרחבה והכוללת יותר, יש לו נגישות למידע נוסף על בתי הספר, ומעל לכול - בסמכותו וביכולתו לעשות משהו על סמך הנתונים הללו.

5ג. השפעה שלילית בטווח הארוך על מערכת החינוך

פרסום תוצאות המיצ"ב ברמת בית ספר עלול להביא בטווח הארוך לידי שינוי כמותי בתופעות השליליות שהוזכרו לעיל ולגרום למערכת החינוך לשנות את פניה באופן בלתי הפיך. מערכת החינוך היסודי וחטה"ב עלולה להפוך למערכת הממוקדת באספקת ציונים והישגים כמותיים ומספריים. שינוי זה עלול לסחוף את מערכת החינוך כולה לסחרחרת בלתי נסבלת של הישגיות ותחרותיות, שכן בתי ספר שעד עתה לא חשו מאוימים ולא ראו במבחני המיצ"ב מבחנים עתירי סיכון, לא יוכלו עוד לעמוד מהצד כאשר ציוניהם יתנוססו מעל דפי העיתונים ובאמצעי התקשורת. בטווח הארוך, בתי הספר עלולים להפוך ממוסדות חינוך למוסדות הממוקדים בהגשה ובהכנה למבחנים, ממוסדות מטפחים ל"בתי חרושת לציונים". זאת בניגוד למדיניות משרד החינוך והחברה הישראלית, השואפת להקנות לתלמידיה דעת, כלי חשיבה, חדות לימודים וטיפוח אישי.

לסיכום:

הוועדה ממליצה להנהלת משרד החינוך להמשיך במדיניות הנוכחית של פרסום ציוני מיצ"ב -- פרסום ההישגים ונתוני האקלים והסביבה הפדגוגית ברמה הבית-ספרית למנהל בית הספר וצוות הפיקוח בלבד, ופרסום רחב ופומבי של התוצאות בכל רמה שהיא מעל רמת בית הספר לכלל הציבור.

הוועדה סבורה כי פרסום פומבי של נתוני מיצ"ב ברמת בית ספר יביא לידי פגיעה חמורה במערכת החינוך, וזאת על סמך הנימוקים שפורטו במסמך זה. אי לכך הוועדה ממליצה פה אחד שלא לפרסם בפומבי נתוני מיצ"ב ברמת בית ספר.

רשימת מקורות

1. Campbell, D. T. (1976). *Assessing the Impact of Planned Social Change*. The Public Affairs Center, Dartmouth College.
2. Goldstein, H. (2008). Evidence and education policy – some reflections and allegations. *Cambridge Journal of Education*. In press.
3. Hall, K., & Ozerk, K. (2008). *Primary Curriculum and Assessment: England and Other Countries*. Cambridge University Press.
4. Heilig, J.V., & Darling-Hammond, L. (2008). Accountability Texas-Style: The Progress and Learning of Urban Minority Students in a High-Stakes Testing Context, *Educational Evaluation and Policy Analysis*, 30(2), 75-110.
5. Jones, M. G., Jones, B. D., & Hargrove, T. Y. (2003). *The unintended consequences of high stakes testing*. Oxford: Rowman & Littlefield.
6. Koretz, D., & Hamilton, L.S. (2006). Testing for accountability in K-12. In R.L. Brennan (Ed.), *Educational Measurement* (4th ed.), 531-578. Westport, CT: American Council on Education/Praeger.
7. Nichols, S. L., & Berliner, D. C. (2007). *Collateral damage. How high-stakes testing corrupts America's schools*. Cambridge, MA.: Harvard Education Press.
8. BBC (2008). *School league tables: what can they really tell us?* Libby Purves interviews Harvey Goldstein, The Learning Curve broadcast by BBC Radio. From <http://www.cmm.bristol.ac.uk/learning-training/audio.shtml>